

àmbits

de psicopedagogia

LA RELACIÓ FAMÍLIA ASSESSOR PSICOPEDAGÒGIC

Manel Gener

Sobtadament i com si no sabéssim perquè, un dia (o molts) sentim un cert bellugueig intern que ens convida a preguntar-nos qui som professionalment, què estem fent, quin és l'objectiu de la nostra intervenció.

Aquest sentiment, que sovint ens provoca una certa angoixa, és comú a tots aquells que treballem en àmbits relacionats amb l'atenció a les persones. Tot i ser diferents, mestres, professors, psicòlegs, pedagogs, treballadors socials, educadors, etc, podem experimentar la moguda emocional que ens suposa aquest tipus de preguntes. Pertanyem a una classe professional que per un costat desperta recels i per altre admiració. És aquesta una realitat que experimentem nosaltres mateixos, quan analitzem el nostre funcionament: no sabem si recelar de la pròpia activitat, o seduir-nos per l'admiració que aquesta ens produeix.

I és que fa por. Per poc responsable que un sigui, i per poc compromès que un estigui en si mateix, treballar en l'atenció a les persones imposa un respecte.

Això no vol dir que no es pugui gaudir i que no s'arribi a sentir veritable satisfacció en realitzar aquestes feines. Clar que sí!

Si ens centrem en l'activitat de l'assessorament psicopedagògic, aquesta introducció té absoluta vigència. Som uns professionals que per encàrrec social, i en el cas dels EAP, a través de l'administració, tenim la demanda de col·laborar amb les escoles, per tal que des del sistema educatiu es pugui donar atenció a les necessitats que els alumnes i les seves famílies presenten habitualment. Ens movem doncs en el marc de l'atenció a la infància i l'adolescència, i per tant estem en possible relació amb tots aquests professionals que també atenen a aquesta població (serveis socials, justícia, salut mental, lleure, etc.).

La nostra intervenció sempre es produeix a partir d'una demanda que ens ve formulada per qui està en contacte directe amb els alumnes i les seves famílies. En la majoria d'aquestes demandes hi ha sempre un element comú: la situació concreta d'un alumne, que a la vegada és membre d'una família. A part deixem ara aquelles demandes, cada cop una mica més freqüents, en les que la preocupació no és un alumne concret, sinó el funcionament de l'aula, l'equip docent, la relació amb elements externs als centres educatius, etc.

Quan la preocupació té el seu origen en la situació de l'alumne, tenim bàsicament dues opcions, prou conegudes: entendre-la com a una situació en la que l'alumne apareix com un *"ser pertorbat de manera aïllada o únicament en termes d'una etapa del desenvolupament subjecte a una diversitat de problemes previsibles"* (1), o bé entendre-la com una situació en la que el subjecte es mostra en funció de la relació que té amb els altres elements que componen el context en el que es mou.

Ara podríem entrar en una possible categorització de diferents tipus de problemàtiques que la situació de l'alumne descriu: les dificultats que giren al voltant de l'aprenentatge acadèmic, les que estan relacionades amb el comportament i la relació amb els adults i els iguals, etc.

Però sempre, sigui quina sigui la situació, ens preguntem què passa, per a què deu estar mostrant aquesta "dificultat", quin és el problema...

En aquest punt ens resulta molt suggestiu el que L. Cancrini descriu:

"Els trastorns psiquiàtrics que es manifesten en el nen tenen unes característiques notablement diferents a les dels adults. Des de la perspectiva genètica, la relació entre les situacions externes i les activitats dels mecanismes de defensa es pot reconèixer més fàcilment. Des del punt de vista evolutiu, les formes d'emergència subjectiva estan molt influïdes per l'edat i pels nivells de l'organització del comportament, i a la vegada poden influir en el desenvolupament d'aquesta organització. Finalment, des del punt de vista sistèmic, el anomenats trastorns estan relacionats amb una sèrie de passos que porten al nen des d'una condició de dependència funcional completa de la mare a nivells progressius d'autonomia (individuació) i que en conseqüència, plantegen complexos problemes d'adaptació a un nucli familiar que es troba obligat a redefinir contínuament contexts, rols y regles." (2)

Cancrini parla de trastorns psiquiàtrics, i aquest terme dona a la seva descripció un caràcter determinat. Entenc que el terme psiquiàtric ens situa en el terreny de la psicopatologia. Evidentment moltes de les situacions que ens trobem a l'escola no tenen la consideració de psicopatologia, però això no treu que el que explica Cancrini es pugui aplicar a conductes disfuncionals sense que arribin a ser considerades com a psicopatològiques.

Així doncs la qüestió és ara centrar-se en un possible camí per tal de, en la missió d'atendre la demanda que ens han fet, cercar l'explicació del que deu estar passant, i en conseqüència trobar una alternativa que possibiliti sortir de la situació que ha generat la preocupació.

No es cap descobriment treballar amb la idea que "en la família" podem trobar possibles explicacions com alternatives per millorar la situació. De tots els punts de vista que Cancrini exposa a l'hora d'entendre els trastorns dels nens, el sistèmic és el que ens permet poder entendre l'entramat relacional en el que es desenvolupa la seva acció, i està majoritàriament acceptat, que per comprendre l'evolució de les propostes relacionals del nen respecte al seu entorn, cal observar la interacció d'aquest amb els seus pares o qui els hagi substituït en les seves funcions parentals.. El mateix Cancrini diu: "...es pot estudiar el desenvolupament del nen, en totes les cultures, com el resultat d'un esforç d'adaptació que utilitza, combinant de diferents maneres, la imitació i la rebel·lió, la tendència a delimitar el propi self autònom i el desig de correspondre a les expectatives que s'intueixen en l'altre."(3). I l'àmbit on es comença a realitzar aquest esforç, i on pren major consistència és el familiar.

Veto aquí que el quid de la qüestió està en com afrontar aquesta observació de la família, i justament fer-ho des d'un context, l'escolar, que per definició s'hauria d'entendre com a complementari a la família, però que sovint s'acaba posicionant des de la simetria.

A qui, volent o no, interessa realitzar aquesta observació és al docent. Ell és qui té un nivell més alt d'interacció amb l'alumne, després de la família, i per tant qui està desenvolupant amb ell un considerable nombre de propostes relacionals. Estar al cas de totes les interaccions que els alumnes proposen esdevé tasca complexa, ja que a quasi cada grup classe hi ha situacions d'alumnes que suposen una dificultat afegida a la tasca que el docent vol realitzar.

I és per això que alguns hem interpretat que la feina de l'assessor psicopedagògic s'ha inventat, per tal de poder entrar a col·laborar amb el mestre, a fi d'intentar afrontar aquesta complexa situació. Dic intentar-ho!

ÀMBITS DE PSICOPEDAGOGIA. Revista Catalana de Psicopedagogia i Educació

Edita: Associació Catalana de Professionals dels EAP
ISSN 1885-6365

Conec a molts mestres, dones i homes, tant a educació infantil, primària, com a secundària. Són tots ben diferents. Tots tenen el seu estil propi de relació, fruit del seu esdevenir com a persones al llarg de la seva història familiar, social, escolar, professional, etc. Tot i lo diferents que són, tenen al menys una cosa en comú: el seu desig seria que tots els seus alumnes aprenguessin. I quan això no passa, quan per diferents motius els alumnes no aprenen els continguts i els procediments, i/o mostren actituds negatives, quelcom de l'essència de la seva missió com a educadors es veu en entredit. I això és dur, i sovint difícil de suportar.

Quina podria ser la descripció a nivell d'emocions que reflectiria l'estat de la persona-docent quan això passa? Frustració, ràbia, tristesa, resignació, desamor, confusió, inseguretats, desànim, decepció,... Cadascú, justament en funció del seu estil tindrà el registre propi, la seva manera, però l'experiència em fa intuir que hi ha la percepció d'una emoció comuna: la impotència.

Espero no haver introduït confusió en el seguiment del fil conductor del discurs que estic intentant construir. Tot això d'arribar a les emocions del docent, té com a objectiu intentar posar de manifest la importància que té, en el fet de relacionar-se amb la família, l'apropar-se al coneixement de quins són els elements definitoris del perfil d'un dels interlocutors: el mestre, el professor. I ho he volgut fer perquè tinc la quasi certesa que tradicionalment la posició, l'estat emocional del professional, la perspectiva sentimental del mestre no es té en compte a l'hora d'afrontar aquesta parcel·la de la seva activitat. Teòricament sí que es fa, però a la pràctica difícilment ens donem un temps per conscienciar bàsicament el registre de les nostres emocions.

Així doncs arribem al punt que en aquesta trobada entre pares i docents, una de les parts respon a un estil relacional determinat, diferent en cada cas, però amb dos trets comuns, i que segons la meua opinió són el sentiment de no saber què i com fer, és a dir amb un cert nivell d'impotència, i la dificultat de reconèixer operativament aquest sentiment.

Per un altre costat ens trobem a l'altre interlocutor, la família que arriba a la trobada amb un ampli ventall de possibles registres emocionals, però amb una característica diferenciadora en relació al docent: la família no té la pressió de donar una resposta en funció d'un determinat rol professional. A la família no se li exigeix que es plantegi certes estratègies relacionals. La família és d'alguna manera sobirana, (en el sentit de ser mestressa, per activa o passiva, de la seva història), és l'usuari i té el dret de ser tractada com a protagonista de la situació. El docent realitza un servei, cobra per fer-ho, i ha de respondre a uns requisits d'acreditació. Això li dona un poder, que s'ha d'utilitzar en benefici de la pròpia posició (ha de preservar la continuïtat de la seva tasca) i de l'atenció a l'usuari (l'alumne i la seva família).

Estant com estàvem centrats en el registre de les emocions de la família, hem de saber, i de fet ho sabem, que la família avui dia té una situació prou complexa. Sembla que els requisits per tal de desenvolupar la seva funció parental (tenir cura dels fills) continuen passant per dues dimensions relacionals difícilment renunciabls. Una és la que es descriu a partir del món dels afectes: amor, protecció, respecte, estimació... L'altre és la que està relacionada amb el terreny dels límits: les normes, les regles, l'autocontrol... Darrerament ha estat en Salvador Cardús (4) qui ha reflexionat amb molt encert divulgatiu quines són les claus de l'actual situació de la família, i ha explicat molt bé els diferents motius que han portat als pares de família a sentir-se desconcertats davant el desenvolupament de la seva funció.

ÀMBITS DE PSICOPEDAGOGIA. Revista Catalana de Psicopedagogia i Educació

Edita: Associació Catalana de Professionals dels EAP
ISSN 1885-6365

Tots sabem que una de les conseqüències de l'actual situació social, ha estat el fet que les famílies s'hagin vist abocades a tenir que delegar part de les seves funcions a les institucions, la més representativa de les quals és l'escola. Molt donaria de sí un debat al voltant de les característiques d'aquesta delegació. Però no és l'objectiu d'aquest escrit. El que si m'interessa és plantejar que sigui quina sigui la vivència del fet de la delegació que la família fa de les seves funcions a l'escola, el que si que no hi ha mai és una donació total de les mateixes. No és pot pensar doncs mai, que la família renuncia al seu paper, ni tant sols en molts d'aquells casos que fins hi tot es fa explícit.

Tenim doncs, més o menys perfilada, la posició emocional de les dues parts que tenen la responsabilitat de la interacció. I si podem fer cas al que diu P. Watzlavick (5) pensant en la comunicació humana, l'aspecte de contingut de la interacció està classificat per l'aspecte relacional, ja que a més li atorga un grau de metacomunicació. I jo no m'atreuria a dir que l'aspecte relacional de la comunicació no està determinat en gran mesura per l'estat emocional dels comunicants.

Tot això ens dona peu a tenir present la necessitat de pensar en quina pot ser l'estratègia que ens faciliti aconseguir la finalitat de la trobada.

En aquest punt m'he de parar un instant. I és que més amunt he dit que una de les funcions que s'interpreten de l'activitat de l'assessor psicopedagògic, és la d'intentar col·laborar amb el docent en la complexa tasca de definir una relació de complementarietat positiva amb la família. Aquesta definició no la podem perdre de vista. La intervenció de l'assessor ha de tenir sempre en compte, al meu entendre, que ell és un recurs que el sistema educatiu ha posat en funcionament, ubicat clarament en l'institució educativa (pagat pel Departament, pagat per l'Ajuntament...). Per tant la família ens veurà sempre al costat dels docents, tot i que una de les nostres funcions sigui atendre les necessitats de l'alumne i les seva família. Ho fem al costat de l'escola, i sota els paràmetres de la institució que ens empara.

Amb l'escola hi tenim definit un Pla d'Actuació, hi tenim una història comuna d'intervenció, un temps per la reflexió (?), per la preparació, etc. És així pel motiu fonamental de fer que la tasca dels docents, de l'escola, sigui un servei prou eficaç.

Doncs bé tornant al punt en que ens havíem aturat, i recuperant la necessitat de veure quina podia ser la millor estratègia per definir la relació amb la família, m'atreuria a proposar una línia d'actuació per tal d'afrontar-la:

- En primer lloc tenir clar qui som... Ja hi som! Ja deveu pensar que estic fugint d'estudi. Doncs res més llunyà del meu interès. Quan dic que el primer que hem de fer és saber qui som, vull dir que a l'entrar en relació amb la família estem entrant en una situació en la que el nostre interlocutor sent, al marge de desconcert, que es tractaran coses que són de capital importància per ells (la seva vida, els seus fills, les seves coses). Per tant es fa necessari intentar equilibrar el nivell d'intensitat en que s'afronta aquesta trobada. Això vol dir potser no ben bé saber qui som, sinó més aviat connectar amb el nostre sentiment davant la situació.
- Immediatament sorgeix la necessitat d'analitzar quina es l'explicitació del que sentim davant la situació que ens ocupa. Parlar del que representa la situació per a un docent, a nivell professional, però també a nivell

personal, permetrà una intervenció o bé una altra. Aquest moviment ens ha de permetre connectar amb el sentiment d'impotència que tenim, i per tant construir-lo no com un handicap que ens bloquejarà l'acció, sinó com la possibilitat de donar sortida a accions adreçades al canvi. Quan dic sentiment d'impotència, no voldria dogmatitzar. Del que es tracta es de disposar les nostres habilitat comunicatives vers l'acomodació a l'interlocutor, en aquest cas l'usuari de l'escola, la família, justament perquè podem saber que ells portaran al nostre encontre, vestits de diferents formes, sentiments de desconcert, por, inseguretats.

- En tercer lloc, potser ja estiguem en condicions de definir un discurs en el que la centralitat del problema la puguem situar en la nostra "teulada". No podem començar relacionant les dificultats que presenta el seu fill... No podem, ni que sigui amablement, iniciar explicant totes les coses que el seu fill no és capaç de fer... Hem de començar parlant de les nostres dificultats, de la nostra preocupació per poder portar a terme la nostra feina. I ha de ser així, ja que aquesta és la manera que ens col·loca en la posició de no despertar sentiments de culpabilitat excitadors de grans moviments de reserva i defensa en els membres de la família, i posteriorment presentar una demanda d'ajuda, una demanda de necessitat de col·laborar amb ells.
- Feta aquesta demanda d'ajuda, i en funció de la resposta estarem en condicions de definir maneres d'actuar. Evidentment si ens trobem amb un rebuig frontal a col·laborar, explícit o no, val més que, o bé revisem què és el que hem fet, o bé ens retirem prudentment per cercar en la xarxa social altres possibilitats de conduir la situació, potser des de contextos professionals diferents al nostre, de control per exemple. Però si, com acostuma a passar la majoria de les vegades, la resposta és afirmativa en el sentit d'acceptar la demanda d'ajuda, és important començar a concretar que, com, qui i quan es podran fer coses per millorar la situació. Això si, sense perdre mai de vista que el protagonisme dels fets correspon a la família, vigilem en l'acceptació de delegacions...

Aquests són els camins molt recorreguts, però poc explorats. Hi ha moltíssimes relacions entre mestres i pares que s'han fet malbé al no tenir presents aquests aspectes, que en aquestes línies he volgut tractar. Però també hi ha moltes situacions en que els assessors psicopedagògics hem perdut l'oportunitat de treballar perquè no fos així. És cert que hi ha prou ocasions en les que la família entra en contacte amb l'assessor directament. Jo defenso aquesta possibilitat, però sempre pensant que les coses s'han de fer sempre pensant que hi ha una escola, uns docents, que en definitiva i d'una manera molt més primària que nosaltres, han de viure cada dia amb els seus alumnes. Saber comptar sempre amb ells és una de les virtuts que ens toca entrenar als que fem assessorament psicopedagògic.

- (1) Fishman, H.Ch. "Tratamiento de adolescentes con problemas" Paidós, Barcelona 1990.
- (2) Cancrini, L., La Rosa, C. "La caja de Pandora" Paidós. Barcelona 1996.
- (3) Opus cit, Cancrini, La Rosa.
- (4) Cardús, S. "El desconcert de l'educació" La Campana. Barcelona 2000.
- (5) Watzlawick, P., Beavin, J., Jackson, D. "Teoría de la comunicación humana"